

‘Misschien heb ik mij als recensent vergist’

De norm van de smaak: een kwestie van ervaring en geduld

Menig criticus ziet zich geplaatst voor een dilemma: óf hij baseert zich op een objectieve norm, óf hij gaat enkel en alleen op zijn persoonlijke smaak af. Dat is een vals dilemma dat het zicht op de belangrijke rol die kritiek in een debat over kunst zou kunnen spelen, vertroebelt.

Bij de presentatie van de eerste **Boekman** ‘nieuwe stijl’ liet Nelleke Noordervliet zich ontvallen dat ze de stapel kopieën van kritieken die ze af en toe van haar uitgever krijgt, ongelezen in de vuilnisbak kiepert. Toevalligerwijs had diezelfde ochtend in **de Volkskrant** een recensie gestaan van een boek van mij, het was zelfs de eerste recensie van mijn eerste boek. Geen roman weliswaar, eerder een ‘gelegenheids-werkje’, hoewel het bepaald geen onschuldig vermaak was: het ging over de dood, het thema van de boekenweek. In de korte recensie zag de recensent kans mijn boek finaal de grond in te boren. Dat kwam hard aan, alsof ik werd overreden door een tram. Achteraf gezien had ik een nogal romantische verwachting van kritiek, alsof een bespreking in een krant je boek als het ware wakker kust, en me niet gerealiseerd dat een criticus met hetzelfde gemak je boek als een lastige bromvlieg achteloos dood kan slaan. Met bewondering luisterde ik naar Noordervliets omgang met kritiek.

In verschillende andere kranten verschenen positieve recensies van mijn boek, maar in **Trouw** werd het op moralistische wijze aan de kaak gesteld. Toen ik dat stukje nog eens rustig overlas, viel me op dat het spel- en andere taalfouten bevatte, en nog ergere missers... Toen ik de recensent daarover aansprak, via e-mail, antwoordde hij dat ik zeurde over details en bovendien, zo probeerde hij me te troosten, kon het zijn dat hij zich vergist had en dat anderen het wel een goed boek vonden, maar naar zijn mening was dat niet zo en dat had hij ‘als recensent dan ook in de krant gezet’. Tsjá... daar valt niets tegenin te brengen. Als smaak een soort vluchtheuvel wordt, kun je er maar het beste met een boogje omheen rijden. Maar dat is zonde, net zoals het ongelezen weg te gooien.

Als smaak een soort vluchtheuvel wordt, kun je er maar het beste met een boogje omheen rijden

Verzoenende regel De Schotse Verlichtingsfilosoof David Hume (1711-1776) publiceerde, na de lauwe ontvangst van zijn filosofische hoofdwerk *A Treatise of Human Nature*, essays over politieke en culturele kwesties; deze werden veel meer gelezen dan zijn dichtgetimmerde betogen en systematische verhandelingen. Een van die

essays is een (later invloedrijk geworden) essay over smaak: 'On the Standard of Taste'. Hij opent dat essay met de constatering dat er zoveel verschillende (smaak)oordelen bestaan, dat ze willekeurig lijken. En toch: 'Het is natuurlijk voor ons om een norm voor de smaak te zoeken; een regel, waarmee de verschillende opvattingen van de mens verzoend kunnen worden, tenminste, een beslissing verschaft die de ene opvatting bevestigt en de andere verwerpt.'¹

Hierbij moet worden opgemerkt dat, afgaande op het andere werk van Hume, hij met 'natuurlijk' eerder 'van nature' dan 'vanzelfsprekend' bedoelde: van nature zoeken we die norm, het zit in de aard van het beestje. In het essay speelt Hume vervolgens prachtig filosofie en gezond verstand (**common sense**) tegen elkaar uit. De sceptisch ingestelde filosoof ontkent dat een dergelijke norm te vinden is. Maar het gezonde verstand zegt dat we toch zeker weten dat Mozart betere muziek schreef dan Salieri. De meer idealistisch (Hume zou zeggen: 'metafysisch') ingestelde filosoof stelt dan dat we een dergelijk oordeel uiteindelijk slechts kunnen funderen op een norm. Waarop het gezond verstand zegt dat er zoveel strijd is over wat mooi is, dat dat uitgesloten lijkt. Daarmee zijn we weer bij de scepticus. Hoe die cirkel, dat dilemma, te doorbreken? Hume was een echte scepticus, maar ook een naturalist: ons doen en laten wordt bepaald door onze aard. Van nature zijn we geneigd te zoeken naar een norm van de smaak – hoe met deze 'aandrag' om te gaan en tegelijk recht te doen aan de 'scepticus in ons'?

Volgens Hume kunnen we in kwesties van smaak het beste afgaan op kenners: de critici. Zij hebben de meeste ervaring met het beoordelen van kunstwerken. Hume weet natuurlijk dat critici het lang niet altijd eens zijn, en dat ook de beste criticus zich kan vergissen, maar op de lange duur – hij heeft het dan eerder over eeuwen dan decennia – worden ze het erover eens wat mooi is en wat niet, en dat 'is de ware norm voor smaak en schoonheid'. Groter probleem is dan ook hoe we ondertussen de betere criticus van de mindere kunnen onderscheiden. Dit is volgens Hume de beslissende vraag: '[Waar] kunnen zulke critici worden aangetroffen? Door welke kenmerken kunnen we ze herkennen? Hoe ze te onderscheiden van huichelaars?' Humes antwoord luidt: 'Een scherp verstand, verenigd met fijngevoeligheid, verbeterd door ervaring, vervolmaakt door vergelijking en vrij van alle vooroordeel, kan critici alleen het recht geven op [een] waardevolle reputatie [...].'

Hiermee lijkt misschien niet zoveel opgelost, maar Hume meent nu 'gevoelskwes- ties' te hebben ingeruild voor 'feitelijke kwesties'. Criteria voor 'scherp verstand', 'fijngevoeligheid', 'ervaring', 'vergelijking' en 'vrijheid van vooroordeel' zijn niet makkelijk te vinden, maar makkelijker dan de criteria voor schoonheid. Hume pleit daarbij voor argumenten, toegeeflijkheid en geduld: 'Waar twijfel zich voordoet kan de mens niets anders doen dan hij bij andere omstreden zaken doet die aan het verstand worden voorgelegd: ze dienen de beste argumenten te produceren die hun vindingrijkheid suggereert; ze moeten toegeven dat er ergens een ware en beslis-

¹ De citaten komen uit de Nederlandse vertaling van Humes essay 'Over de norm van de smaak', verschenen in Offermans (2000).

sende norm bestaat, te weten, echt bestaand en feitelijk; en ze dienen geduld te hebben met diegenen die van mening verschillen bij hun beroep op die norm.'

Hoewel een beetje braaf, lijkt dit uiteindelijk inderdaad een redelijke oplossing. En ook al heeft Hume niet alles opgelost – wie zou dat ook verwachten – hij heeft naar mijn mening in elk geval een belangrijk punt te pakken: de nadruk die hij, empirist die hij immers is, legt op ervaring.

Pragmatische wending Zoals op bijna elk terrein moet je volgens Hume ook op het gebied van de kunstbeschouwing uitgaan van de ervaring. Aan zogenaamde a-priori-redeneringen heb je niets, die lossen slechts de problemen in wiskunde en logica op. Zoals hierboven al geciteerd, draait het volgens Hume bij kunstbeschouwing om fijngevoeligheid, 'verbeterd door ervaring, vervolmaakt door vergelijking'. Er zijn waarschijnlijk maar weinig romantische, naïeve geesten die werkelijk geloven dat een kunstenaar als een soort buitenaards genie zonder scholing of ervaring te werk gaat en zijn kunstwerken in één keer op het doek of papier kwakt. Kunst maken is een kwestie van een beetje aanleg en veel oefenen. Zo is het volgens Hume precies met het beschouwen van kunst: 'dezelfde behandeling en vaardigheid die de ervaring aan de uitvoering van een werk verleent, wordt op dezelfde wijze verkregen door het beoordelen ervan'.

In het essay van Hume heb ik het grootste probleem met zijn eis dat we moeten toegeven dat 'er ergens een ware en beslissende norm bestaat, te weten, echt bestaand en feitelijk'. Voor Hume is dat belangrijk, want dat maakt het verschil uit tussen 'gevoelszaken' en 'feitelijke zaken'. Maar waarom zouden we bij voorbaat zoiets toegeven? Het is toch voldoende dat we ons realiseren dat we toegeven aan de behoefte een norm te zoeken? Het lijkt typisch filosofisch om te zoeken naar criteria waarmee je kunt bepalen of een mening waar is of niet, of handelingen goed of slecht en of culturele uitingen mooi zijn of lelijk – om de drie klassieke kwesties van 'waar, goed en mooi' te noemen – en evengoed om een criterium te zoeken voor een goede criticus. Dat is immers precies wat filosofen sinds Plato probeerden. Maar deze aanpak is net zo filosofisch als 'fundamentalistisch'. En in plaats van een fundament te zoeken of te leggen en dat te moeten zien worden afgebroken door sceptici, lijkt het vruchtbaarder je af te vragen hoe je je mening (handelen, stijl) kunt verbeteren. Enigszins anachronistisch zou je hier kunnen pleiten voor een 'pragmatische wending': traditioneel vroegen filosofen heel diepzinnig: 'Wat is waarheid?', of: 'Wat kan ik weten?', totdat in de negentiende eeuw de Amerikaanse pragmatici zich veeleer afvroegen: 'Wanneer is een verandering van mening een verbetering?'²

Een kritiek waarin de criticus slechts mededeelt dat een boek (of wat hij of zij ook beoordeelt) hem of haar slecht of goed bevallen is, is nutteloos; dat is inderdaad kritiek die je je net zo goed wel als niet aan kunt trekken. Afgezien van de journalistieke

² Deze fraaie karakterisering van pragmatisme stond onlangs in het **Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte** (maart 2003, p. 150), in een recensie van een proefschrift over onder andere het pragmatisme van Peirce en Dewey.

In plaats van een fundament te zoeken of te leggen en dat te moeten zien worden afgebroken door sceptici, lijkt het vruchtbaarder je af te vragen hoe je je mening kunt verbeteren

waarde die een kritiek moet hebben (het geven van juiste informatie) kan een kritiek een iets langere waarde dan de dagwaarde vertegenwoordigen door te proberen bij te dragen tot verbetering van de mening over het besproken werk, zonder daarbij een beroep te doen op fundamentele criteria. Een criticus die het laatste woord eist zal uiteindelijk met lege handen komen te staan en zijn toevlucht moeten zoeken tot noodspelingen, terwijl een 'fijngevoelig', ervaren criticus richtinggevend kan zijn.

Pieter Hoexum is filosoof,
publicist en redacteur
van het tijdschrift *Krisis*.

Literatuur

Offermans, C. (samenstelling) (2000) **Het licht der rede: de Verlichting in brieven, essays en verhalen**. Amsterdam: Contact.